

A védetté nyilvánítás indoklása

A terület általános jellemzése

A székesfehérvári Sós-tó Székesfehérvár város déli belterületén helyezkedik el. A Sós-tó határait északon a VIDEOTON Sportpálya és az alsóvárosi szőlőhegy (Segesvári-Dési-Alvinci utcák), keleten a Szárcsaút (63-as főút kivezető szakasz) a faiskola és a Vízmű telephely, nyugaton a Sós-tói lakótelep, ipartelep és az IKARUSZ gyártelep, délen a Székesfehérvári Homokbánya TT alkotja.

A tó környezetének tengerszint feletti magassága 105 - 120 mBf.

A terület természet földrajzilag három eltérő arculatú táj határán fekszik. Nyugatról a fiatal süllyedékű, mocsaras Sárrét, délről az Észak-Mezőföld kibillent homokos, löszös háta, északkeletről a Vértes hegyláb felszíne határolja.

A geológiai felépítést a tó körül mélyített kutató- és vízkútfúrásokból ismerjük. A medence aljzata a Velencei hegységben felszínen is megtalálható paleozoós gránit, mely a tó északi felén -50 mBf., a déli részén -75 mBf. szinten, tehát 160-185 m mélyen húzódik. Az erre települő pannon összletet agyag, homok, iszap és alárendelten kőzetliszt képviselik. A pannon rétegek közel vízszintes településűek, több km távolságig nyomozhatók. Erre a térszínre változó vastagságú (2-30 m) pleisztocén korú összlet települ folyóvízi-ártéri (homok, iszap, agyag, ritkán kavics) és hullóporos (löss, intruziós-löss) képződmények formájában, amit néhol vékony holocén kori talajtakaró vagy ártéri agyag, iszap fed le.

Tektonikusan az alaphegység erősen megviselt. A tó a paleogén-neogén vonal és a Móri-árok metszéspontjától É-ra fekszik mintegy 3 km-re. Ezen tektonikai mozgások a pannon kort már nem, vagy alig érintették.

A tó vízgyűjtőterülete 2 km². A tavat valaha a Basa-árok táplálta 14,4 km²-es vízgyűjtő területével. Később a folyásirány megfordításával a Basa-árok a tó túlfolyójává vált, így az eredeti 16,4 km²-es vízgyűjtő területe lecsökkent. A lehatárolás a DNy-i határ, a homokbánya felé egy kicsit bizonytalan. A vízgyűjtő síkvidéki jellegű, területén lényeges időszakos vízfolyás vagy areális lefolyás nyomát nem találtuk.

A tó területe összesen 336.000 m², melyet egy kelet - nyugat irányú gát oszt ketté. Az északi tó területe 320.000 m², a déli tó területe 16.000 m².

A déli tórészbe 1913-tól folyamatosan kommunális szennyvizet vezetnek bizonyos előtisztítás után. Az elválasztó gát korábban több helyen átszakadt, így szennyvíz került az északi részbe is. Azóta a töltést helyreállították. Évekig kb. 3.000 m³/d előtisztított szennyvíz került a déli tórészbe. Ez a mennyiség a tavak vízszintje között a keleti oldalon kb. 1 m-es szintkülönbséget okoz a szennyvíztó javára. A keresztgát nyugati oldalánál lévő kivezető műtárgyhoz a megtisztult víz az 1913-ban létesített drénmező felől patakként érkezik, és itt már a két tó között nem tapasztalható szintkülönbség.

Az 1990-ben készült Sóstó környezetvédelme című tanulmány két adat alapján (egy 1960-as adat szerint a tó vízszintje 106,8 mAf, míg egy 1971-es M=1:10000-es léptékű térkép alapján 107,5 mBf) a tó vízszintjét 107,5 mBf. szintben határozta meg.

A tisztavízű északi tóba jelenleg sem vízbevezetés, sem kivezetés nem történik.

A terület botanikai leírása

Növényföldrajzilag a Székesfehérvári Sós-tó az Alföld (Mezőföld) része (Eupannonicum). Korábban a Dunavidék (Praematricum) flórajárásba sorolták, újabban a Dunavidék (Colocense) a Mezőföldet, a Duna völgyét és a Solti-síkot magában foglaló önálló flórajárás neve, amelyet különválasztottak a Duna-Tisza közétől (Praematricum). Az élőhely peremi helyzete miatt azonban inkább átmeneti az Alföld és a Dunántúl flórája között.

E kettős rokonságot legszebben a lápréti fajok elterjedése mutatja. Boros Ádám szerint *"A Sárrét egykori lápjai egészen Székesfehérvárig, sőt azon túl is terjedhettek"*. A Sárrét lápjainak egyik legjellemzőbb növénye a *Sesleria uliginosa* Opiz ex Bercht. in Seidl lápi nyúlfarkfű volt, amely a Duna vonalát nem lépi át. A mintaterülettől délre néhány 100 méteren belül néhány folt még őrzi ennek a valamikori sokkal nagyobb elterjedésű fajnak kis populációját.

A Sárrét másik állományalkotó növénye a *Schoenus nigricans* L. kormos csáté volt, ami a Duna-Tisza köze növényzetével való rokonságra utal. Terjedő állományai a Sós-tóval határos Székesfehérvári Homokbánya TT kiemelkedő természeti értékét képviselik.

A terület homoki flórája is a Duna-Tisza köze rokonságot támasztja alá (gyepalkotó fajok: *Festuca vaginata* W. et K. ex Willd., *Bromus tectorum* L., *Koeleria glauca* (Schkuhr) DC. stb.). Boros Mezőföldi tanulmányában -fentebbi megállapítások alátámasztásaként- írja: *"A Mezőföld és a Duna-Tisza közének összetartozását főleg az bizonyítja, hogy a Mezőföld homokpusztáinak vegetációja mása a Duna-Tisza köze homokjának, a sárvíz-menti szikesek és szikestavak vegetáció tekintetében ugyancsak alig különböznek a Duna-Tisza köze hasonló területeinek növénytakarójától"*.

A terület legnagyobb kiterjedésű élőhelyfoltjait nádas alkotja, amelyek a töltéssel kettéválasztott Sós-tó területén és a nyugati oldal lecsapoló csatorna környékén helyezkednek el. Fajkészletük szegényes védett növényfajuk nincs. Domináns fajaik a közönséges nád (*Phragmites australis*), a tavi káka (*Schoenoplectus litoralis*), valamint a keskenylevelű gyékény (*Typha angustifolia*) és bognározó gyékény (*T. latifolia*). Kísérő fajok közül legjellemzőbb a sövényiszulák (*Calystegia sepium*), keskenylevelű keserűfű (*Polygonum minus*), mocsári galaj (*Galium palustre*), vízi peszérce (*Lycopus europaeus*), vízi menta (*Mentha aquatica*), mocsári tisztesfű (*Stachys palustris*), sédkender (*Eupatorium cannabinum*), keserédes csucsor (*Solanum dulcamara*). Gyomosabb állományaiban -a Sós-tó déli részén- nitrofil fajokban dúsul az életközösség, és a következő fajok jelennek meg: nagy csalán (*Urtica dioica*), kanadai aranyvessző (*Solidago canadensis*), komló (*Humulus lupulus*), ragadós galaj (*Galium aparine*), (*Cuscuta europaea*), süntök (*Echinocystis lobata*).

A nádasok szegélyében kicsiny kiterjedésű mocsársárrét állományok fordulnak elő gyepes sédbúza (*Deschampsia caespitosa*), sovány perje (*Poa trivialis*), réti perje (*Festuca pratensis*), nádképű csenkesz (*Festuca arundinacea*) dominanciával. Kísérő fajai: réti kakukktorma (*Cardamine pratensis*), rókasás (*Carex vulpina*), kúszó boglárka (*Ranunculus repens*), fényes borkóró (*Thalictrum lucidum*), orvosi nadálytő (*Symphytum officinale*), dárdás csukóka (*Scutellaria hastifolia*), vízmelléki csukóka (*Scutellaria galericulata*), pénzlevelű lizinka (*Lysimachia nummularia*), füzlevelű peremizs (*lnula salicina*), réti boglárka (*Ranunculus acris*), szürke aszat (*Cirsium canum*), mocsári aggófű (*Senecio palustris*) mocsári aszat (*Cirsium palustre*), őszi kikerics (*Colchicum autumnale*), csabaire vérfű (*Sanguisorba officinalis*), bakfű (*Betonica officinalis*), vérontó pimpó (*Potentilla erecta*). A Sós-tó déli részénél lévő degradáltabb állományokban feldúsul a fodros lórom (*Rumex crispus*), réti aggófű (*Senecio erraticus*), korcs here (*Trifolium hybridum*), erdei kányafű (*Rorippa*

sylvestris), podagrafű (*Aegopodium podagraria*) valamint a siska nádtippan (*Calamagrostis epigeios*). Védett növényfaja a mocsári kosbor (*Orchis laxiflora* ssp. *palustris*).

A védendő terület középső részén regenerálódó gyomos száraz gyepeket találunk a korábbi lőtérépületek romjain. A terület vasbeton és fémtörmelékkel borított.

A célterület déli peremén pionír homokpuszta valamint zárt sztyeppréti mozaikok találhatóak a homokbányászat által érintett mélyebb foltokban lápréti fajokkal, amelyek kimagasló botanikai értéket képviselnek. Jellemző fajai: magyar kékperje (*Molinia hungarica*), gyepes sédbúza (*Deschampsia caespitosa*), közönséges nád (*Phragmites australis*), vadmurom (*Daucus carota*), sovány csenkesz (*Festuca pseudovina*), pusztai csenkesz (*Festuca rupicola*), magyar csenkesz (*Festuca vaginata*), kunkorgó árvalányhaj (*Stipa capillata*), fehér tippan (*Agrostis stolonifera*), siskanád tippan (*Calamagrostis epigeios*), tövises iglice (*Ononis spinosa*), közönséges cickafark (*Achillea collina*), libapimpó (*Potentilla anserina*), mezei katáng (*Cichorium intybus*), szürke káka (*Holoschoenus romanus*), vörös fogfű (*Odontites rubra*), mezei iringó (*Eryngium campestre*), sziki útifű (*Plantago maritima*), vesszős füžény (*Lythrum virgatum*), *Salix rosmarinifolia*, iszapsás (*Carex oederi*), centike (*Centaureum minus*), vízi menta (*Mentha aquatica*), kis ezerjófű (*Centaureum erythraea*), pusztai kutyatej (*Euphorbia seguierana*), mezei zsálya (*Salvia pratense*), hegyi len (*Linum austriacum*), érdes hagyma (*Allium oleraceum*), köz. legyezőfű (*Filipendula vulgaris*), bársonykerep (*Lotus siliculosus*), orvosi somkóró (*Melilotus officinale*), lándzsás útifű (*Plantago lanceolata*), tejoltó (*Galium verum*), ezüstfa (*Elaeagnus angustifolia*), kecskefűz (*Salix caprea*), rezgő nyár (*Populus tremula*), fehér nyár (*P. alba*), csigolyafűz (*Salix purpurea*).

A gyepek jellegű élőhelytípusok védett fajai: gyikpohár (*Blackstonia acuminata*), hússzínű újjaskosbor (*Dactylorhiza incarnata*), mocsári nőszőfű (*Epipactis palustris*), vitézkosbor (*Orchis militaris*), poloskaszagú kosbor (*Orchis coriophora*), mocsári kosbor (*Orchis laxiflora* ssp. *palustris*).

A terület keleti és déli részein találunk erdőterületeket, amelyek nagyrészt tájidegen telepített ültetvények részben túlélte eredeti növényzeti elemekkel (II.sz. mellékletben az üzemtervezett erdők adatait szerepeltetjük), kisebb részt üzemterv nélküli tájidegen ültetvények (akácok), valamint spontán puhafa erdők nyárfajokkal (*Populus* spp.) és tájidegen ezüstfa (*Eleagnus angustifolia*) invázióval sújtva. Az erdők védett növényfaja a békakonty (*Listera ovata*) orchidea.

A terület állattani jellemzése

A székesfehérvári Sós-tó állattani besorolás szempontjából az Alföldhöz (Eupannonicum) tartozik.

Ez megmutatkozik mind a gerinctelen, mind a gerinces fauna vizsgálata során. A szórványos – elsősorban a madárvilágra vonatkozó – kutatások alapján kijelenthető, hogy a terület számos értékes állatfajnak ad lehetőséget a szaporodásra, táplálkozásra.

A terület gerinctelen faunájából néhány faj feltétlenül említést érdemel. A nyirkos erdőszegélyek, bokrosok kedvelt helyei a védett éti csigának (*Helix pomatia*). A nádasok, a nyílt tómeder környezetében májustól októberig különböző fajú szitakötők légi bemutatóját lehet megfigyelni.

A szárazabb, déli területek gyepeiben vadászik a védett imádkozó sáska (*Mantis religiosa*) és a ritka sisakos sáska (*Acrida hungarica*) is. A középkorú puhafa erdők számos rovarnak jelentenek biztos élőhelyet. Nyár közepétől megjelenő nagytermetű nappali lepkék

között találkozni a kecses kardoslepkével (*Iphiclides podalirius*) is. A későbbiek során indokolt lehet a rovarvilág részletesebb felmérése, hiszen egyrészt több eddig nem identifikált védett faj előkerülése is várható, illetve a rovarfajok rendkívül alkalmasak egy terület természetes állapotának monitorozására, ellenőrzésére.

A Sós-tó környékét járva az állatfajok közül a gerincesek azok, amelyeket szinte minden látogató észrevesz, megfigyel. Bár nem történt a tóba hal telepítés, mégis rendelkezik halfaunával. Ezeknek a fajoknak az ikráját a vízi madarak szállították ide.

Egy város belterületén található, nagy kiterjedésű állóvíz fontos szerephez jut a kétéltűek és a vízhez kötődő hüllők számára. A területen minden jellemző békafajjal találkozhatunk, és külön értéknek tekinthető a stabil mocsári teknős (*Emys orbicularis*) állomány is.

A vizsgálódó számára a legszembevetőbb a madárvilág. Az eddigi, rendszeresnek tekinthető ornitológiai vizsgálatok több mint 70 – többé-kevésbé rendszeresen – fészkelő madárfaj jelenlétét bizonyították. Közülük kiemelkedik a fokozottan védett gyurgyalag (*Merops apiaster*) és cigányréce (*Aythya nyroca*) előfordulása. A nagy kiterjedésű nádasokban él többek között a nádirigó (*Acrocephalus arundinaceus*), a cserregő nádiposzáta (*Acrocephalus scirpaceus*), nádi tücsökmadár (*Locustella luscinioides*) és a nádi sármány (*Emberiza schoeniclus*). A két töegységet elválasztó töltés szomorúfüzein építi érdekes fészket a függő cinege (*Remiz pendulinus*).

Az utóbbi években rendszeresen látni a nyílt vízen fiókáit vezető nyári lúd (*Anser anser*) párokat. A ragadozó madarakat a nádasokban fészkelő barna rétihéja (*Circus aeruginosus*) és a szarkák fészkeit elfoglaló vörös vércse (*Falco tinunculus*) képviseli.

A madárvonulás időszakában különböző fajú récékkel népesül be a nyílt víztükör.

Az emlősfajok ritkábban kerülnek az ember szeme elé. Az őz jelenlétére (*Capreolus capreolus*) sokszor csak riasztó hangja alapján lehet tudomást szerezni. A lakott területekről kihúzódó rágcsálók fő ellensége a barna bundás menyét (*Mustella nivalis*).

A nyílt vízfelület, a gazdag rovarvilág fontos táplálkozó helyé teszi a területet az itt szaporodó, illetve táplálkozó denevérek számára.